

Päätösluku kirjasta "Trump, Putin, Merkel ja Suomi" (Otava 2017), kirjoittajina Jaakko Iloniemi, René Nyberg ja Petri Hakkarainen

Suomen kohtalon nelikulmio

Edellä on kuvattu kolmen Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kannalta erityisen vaikutusvaltaisen maan politiikkaa ja hahmoteltu niiden tulevaa suuntaa määrittäviä tekijöitä.

Kun geopolitiikka on murroksessa, on houkuttelevaa päivittää myös Suomen kohtalon geometria 2010-luvulle. Alkuperäinen "kohtalon kolmio" – Paasikiven tutuksi tekemä Moskova-Berliini-Tukholma – ei suinkaan ole menettänyt merkitystään. Kuvio on kuitenkin tarpeen venyttää nelikulmioksi. Neljäs kulma on Washington, sillä Yhdysvallat on yhä myös eurooppalainen valta.

Moskova

Kyky olla ja elää Venäjän naapurissa on Suomen pysyvä haaste. Venäjällä on yhteensä neljätoista naapurimaata Pohjois-Koreasta Norjaan, enemmän kuin millään muulla valtiolla. Suomi on Venäjän paras naapuri. Tosin tämä on yksinomaan Suomen ansiota, kuten syksy 2015 osoitti, jolloin Venäjä provosoimatta rikkoi vallitsevaa rajajärjestystä.

Suomen vastainen raja on Venäjän pisin EU-raja. Se on Venäjän teknisesti toimivin raja ja myös raja, jolla raja- ja tulliviranomaisten yhteistyö on sujuvin. Se on Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen myös avoin raja, jonka molempien maiden kansalaiset viisumipakosta huolimatta voivat, niin halutessaan, ylittää. Matkustajamäärät puhuvat puolestaan, joskin ne reagoivat herkästi valuuttakurssin vaihteluun.

Suomen ja Venäjän suhteiden vakiintuminen sodan jälkeen oli pitkä prosessi. Alueluovutusten yhteydessä suoritettu väestön täysimittainen evakuointi oli historiallisesti epätavallinen, jopa ainutlaatuinen ratkaisu. Sen ansiosta Suomi välttyi irredenta-ongelmalta. Suomella ei ole rajakysymystä. Suomi on luovutetuilla alueilla enää historiallisesti ja arkeologisesti läsnä.

Kanonisoidussa neuvostokielessä Suomi määriteltiin "ystävällismieliseksi maaksi" erona "veljesmaihin", joita olivat Neuvostoliiton liittolaiset. Suomi onnistui tavoitteessaan, joka kirjattiin vuonna 1948 tehdyn yya-sopimuksen johdantoon eli "pyrkimykseen pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella". Tästä rakentui Suomen puolueettomuuspolitiikka, jota Moskova ei koskaan loppuun asti hyväksynyt. Suomi löysi silti kylmän sodan aikana paikkansa yhtenä Euroopan puolueettomista ja liittoutumattomista maista.

Suhde Neuvostoliittoon oli vaikea, mutta vaikka Suomi joutui poliittisesti taipumaan sen ylivertainen talous- ja yhteiskuntajärjestelmä osoittautui kestäväksi. Suomi vaurastui Neuvostoliiton kauppakumppanina, sillä kaupankäynnin ehdot noudattivat loppujen lopuksi markkinatalouden sääntöjä. Neuvostokaupan osuus oli sodanjälkeisenä aikana noin 15 prosenttia Suomen ulkomaankaupasta. Lisäksi Suomi kykeni askel askeleelta integroitumaan eurooppalaisiin rakenteisiin.

Suhteiden rakentaminen Stalinin perillisten johtamaan Neuvostoliittoon oli vaativaa. Länsi-Saksan sisäpolitiikasta maailmalle levinnyt *Finnlandisierung*-ilmaisu ei tee Suomen pärjäämiselle oikeutta. Tosin Neuvostoliiton brutaali charmi ei jäänyt vaikutuksetta Suomessa. Pitkä sodanjälkeinen kausi synnytti myös lieveilmiöitä. Tämä "itsesuomettamiseksi" kuvattu pehmeneminen heikensi Suomea.

Suomen ja Venäjän välisiä suhteita kuvaa historiallinen sovinto. Sitä symboloi juuri virkaan astuneen presidentti Putinin vuonna 2001 laskemat seppeleet Hietaniemen sankariristille sekä Mannerheimin haudalle. Sovinto on merkittävä saavutus ja samalla erään kehityksen päätepiste. Sen edellytys oli Suomen selviytyminen koskemattomana sodasta. Ilman Suomen armeijan kykyä suojella siviiliväestöä syvä vihan tunne ei olisi haihtunut. Ilmiö on ainutkertainen Venäjän naapurimaassa. Vihatunteiden katoaminen koskee myös venäläisiä.

Suhtautuminen Suomeen ja suomalaisiin on Venäjällä joka suhteessa myönteinen. Sekin on historiallinen saavutus. Matkustaminen on epäilemättä tärkein yksittäinen tekijä, joka on muokannut venäläisten myönteistä Suomi-kuvaa. Toinen tekijä, joka yhä muistetaan, ovat suomalaiset kulutustarvikkeet, joiden menekki Neuvostoliitossa oli taattu. Suomi oli 1970-luvulle saakka Neuvostoliiton suurin läntinen kauppakumppani. Kolmas, eikä vähäinen tekijä on talvisota, jonka venäläiset hyvin tietävät.

Suomi on Venäjän johdolle pieni tai keskikokoinen kysymys. Silti suhteiden monipuolisuus on huomattava. Yhteys Venäjän poliittiseen johtoon on perinteisesti ollut Suomen ulkopoliittikan keskiössä. Erityisen vaativaa yhteydenpito on tilanteessa, jossa lännen välit Venäjään ovat rikki.

Presidentti Niinistön matka Sotšiin tapaamaan presidentti Putinia elokuussa 2014 oli määrätietoinen veto varmistaa puheyhteys Venäjän presidenttiin. Matka sisälsi riskejä. Putinin vieraaksi matkusti EU-maan päämies puhumaan Ukrainan sodasta, joka oli johtanut EU:n ja Venäjän välirikoon. Niinistö jatkoi Sotšista Kiovaan Ukrainan presidentti Porošenkon luo. Niinistö on Sotšin matkansa jälkeen tavannut Putinin toistuvasti ja puhunut tämän kanssa puhelimesta. Putin vieraili heinäkuussa 2016 Kultarannassa ja on tulossa Suomeen kesällä 2017. Vastaavasti myös Niinistö käy Venäjällä. Presidentti Porošenko vieraili Suomessa tammikuussa 2017. Vuoropuhelun ylläpitäminen Venäjään on Suomen ja EU:n etujen mukaista.

Berliini

Viime vuosisadan jälkipuoliskolla suomalais-saksalainen suhde oli kaikkea muuta kuin yksinkertainen. Suomen pitkä historiallinen yhteys Saksaan katkesi 1940-luvulla, kun aseveljeys vaihtui toisen maailmansodan lopussa vihollisuuteen. Rauha johti Euroopan ja Saksan jakoon. Tasapainoilu Saksan liittotasavallan ja Saksan demokraattisen tasavallan, tuttavallisemmin Länsi-Saksan ja DDR:n välillä muodostui Suomelle vaikeaksi, taustalla vaikuttivat myös Pariisin rauhansopimuksen ja yysopimuksen Saksa koskeneet muotoilut. Suhteisiin saatiin selvyttä Etyk-prosessiin kiinteästi kytkeytyneen Saksan-paketin myötä, kun Suomi vuonna 1973 loi täydet diplomaattisuhteet molempiin saksalaisvaltioihin. Läntinen Bonnin tasavalta oli taloudellisesti tärkeä, mutta poliittisesti se jäi silti lopulta suomalaisille verrattain etäiseksi. DDR:n kanssa tultiin toimeen, mutta Itä-Berliinin-suhteiden ideologiset sävyt olivat harvalle epäselviä.

Tilanne muuttui 1990-luvulla nopeasti. Saksan yhdistyminen, Suomen EU-jäsenyys ja Saksan pääkaupungin siirtäminen Berliiniin toivat maita lähemmäksi toisiaan. Yhdistynyt Saksa oli Suomelle jo EU-jäsenyysneuvotteluissa erityisen tärkeä liittolainen. Jäsenyyden aikana välit ovat tiivistyneet entisestään. Kuvaavaa on, että Suomen ensimmäisen EU-puheenjohtajuuskauden tulkkausikäytäntöihin liittynyttä kielikiistaa suurempia välirikkoja Suomen ja Saksan välillä ei menneiden 20 vuoden aikana ole ollut. Erityisesti euroalueen kriiseihin reagoimisessa Saksan ja Suomen linjat ovat viime vuosina olleet erottamattomia, usein Alankomaiden tukemana. Yhteys Saksaan on syntynyt luontevasti, kun intressit ovat olleet yhteisiä. Ei kuitenkaan pidä tuodittautua ajattelemaan, että läheinen suhde Suomeen olisi Saksalle sen omia etuja tärkeämpi. Katseen suuntaaminen Helsinkiin ei ole Saksalle itsestäänselvyys.

Asymmetrisessä suhteessa toisensuuntainen automatiikka sen sijaan toimii. Suomelle Berliini on kautta linjan tärkein eurooppalainen pääkaupunki, sekä kahdenvälisesti että osana EU-politiikkaa. Unionin hermokeskus instituutioineen on Brysselissä, mutta kaikessa EU-päätöksenteossa Merkelin Saksalla on kasvavan suuri valta. Mitä enemmän valtaa EU:n sisällä siirtyy instituutioilta pääkaupungeille, sitä suuremmaksi Saksan suhteellinen painoarvo muuttuu. Ellei halua ulkoistaa päätöksentekoa Saksalle, on yhä kannattavampaa keskittyä vaikuttamaan asioihin Berliinissä. Olipa kyse taloudesta tai turvallisuudesta, Euroopan tulevaisuutta muokataan lähivuosina Spree-joen - varressa.

Berliinin huomioiminen ei silti yksin riitä. Saksalle itselleen EU:n ymmärtäminen on monia muita jäsenmaita helpompaa maan oman rakenteen vuoksi. Ylikansalliset ja hallitustenväliset eurooppalaiset instituutiot tuovat saksalaisille vain yhden tason lisää jo muutenkin moniportaiseen järjestelmään, jossa osavaltioiden ja liittovaltion välinen kädenvääntö on päivittäistä. Saksan ymmärtäminen edellyttää sen federalismin ymmärtämistä. Sen kuudentoista osavaltion pääministerit eivät ole vähäpätöisiä maakuntajohtajia vaan vaikutusvaltaisia tekijöitä myös valtakunnallisessa politiikassa. Suurimmat osavaltiot ovat myös itsessään taloudellisia jättiläisiä. Nordrhein-Westfalenissa on lähes 18 miljoonaa asukasta, se olisi itsenäisenä valtiona nyky-EU:n kahdeksanneksi suurin jäsenmaa. Baijerin bruttokansantuote on 550 miljardia euroa, liki kolminkertainen Suomeen verrattuna.

Pienemmät pohjoiset osavaltiot, etenkin Schleswig-Holstein ja Mecklenburg-Etupommeri sekä Hampuri, ovat olleet Suomelle perinteisesti tärkeitä kumppaneita Itämeren alueen yhteistyössä. Turvallisuuspoliittisen tilanteen kiristyminen ja huoli Venäjän toiminnasta on kuitenkin lisännyt myös pääkaupungin kiinnostusta Baltian maihin ja koko Itämeren alueeseen. Bundeswehr-sotilaiden lähettäminen Liettuaan osana Naton läsnäolon vahvistamista Baltiassa ja Puolassa on huomattava avaus ja käytännön esimerkki Saksan uudesta vastuunkannosta. Globaalisti aktiivisesta Berliinistä katsottuna Itämeren alue on edelleen vain yksi ilmansuunta muiden joukossa, vaikka sen painoarvo on kasvanut Ukrainan sodan heijastamana. Suomelle on eduksi, jos koko Saksa mieltää itsensä jatkossakin Itämeren valtioksi.

Saksan parempaan tuntemiseen tarvitaan kielitaitoa. Tiedot saksan suosion laskusta suomalaisten koulujen kieltenopetuksessa ovat hälyttäviä. Brexitin jälkeisessä Euroopassa saksan kielen asema tuskin heikkenee. Kieli on myös avain laajempaan maailmankuvaan, sillä saksalainen laatumedia on Euroopassa omaa luokkaansa.

Omaa symboliikkaansa on siinäkin, että Suomen kohtalon nelikulmiota konkreettisesti kartalle piirrettäessä Berliini on Washingtonin ja Moskovan välissä lähes suoralla janalla. Kulma jää helposti huomaamatta, mutta on kokonaiskuvan kannalta ratkaisevan tärkeä.

Washington

Maailmanvalta ja supervalta – ne ovat oikeaan osuvia tapoja kuvata Yhdysvaltojen kansainvälistä roolia 2000-luvun maailmassa. Yhdysvaltojen asema on ainutlaatuinen ennen muuta siksi, että sillä on taloudellisia ja poliittisia etuja maailman kaikilla kulmilla. Yhdysvalloilla on myös voimaa ja välineitä etujensa vaalimiseen.

Etujen luonne ja merkitys vaihtelee hyvinkin paljon maittain eikä niitä voi kuvata yhdellä ulottuvuudella. Taloudelliset edut eivät aina sijoitu samoin kuin strategiset, turvallisuuspoliittiset edut. Läntinen pallonpuolisko on 1820-luvun alkuvuosista saakka ollut aluetta, jossa Yhdysvallat ei ole sietänyt ulkopuolisten, käytännössä eurooppalaisten valtioiden ylivaltaa. Monroen oppi elää edelleen.

Muualla maailmassa Yhdysvalloilla on sotilaalliset liittolaisensa ja taloudellisissa asioissa sopimuskumppaninsa. Se missä määrin Yhdysvallat on kulloinkin ollut valmis laajentamaan sopimukseen perustuvaa vastuualueitaan, on vaihdellut melkoisesti. Euroopan osalta tilanne on ollut selvä vuodesta 1949 saakka, jolloin Nato perustettiin. Vaikka Suomi ei olekaan sotilasliiton jäsen, se on Naton ja Yhdysvaltojen kumppani monin eri tavoin. Siksi se, minkälaista turvallisuuspolitiikkaa Yhdysvallat Euroopassa toteuttaa, vaikuttaa myös Suomen asemaan.

Presidentti Donald Trumpin ulko- ja turvallisuuspolitiikan ääriäivoista tiedetään vuoden 2017 alkukuukausina vain vähän. Vaalikampanjan aikana ja sen jälkeen lähetetyt viestit ovat liian tulkinnanvaraisia antaakseen perusteita pitkälle meneville johtopäätöksille. On todennäköistä, että ne voimat, jotka Yhdysvalloissa vaikuttavat maan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan ovat siksi vahvoja, että mitään radikaalia käännettä ei presidentinvaihdos tule tuomaan tullessaan. Syy siihen on yksinkertainen – Yhdysvaltojen strateginen asema ei ole muuttunut eikä liioin Yhdysvaltojen toimintaympäristö. Edut ovat ennallaan. Käytännössä tämän voi odottaa merkitsevän sitä, että vaikka Yhdysvallat painostaa liittolaisiaan kohentamaan puolustusta, se ei muuta olennaisesti Yhdysvaltojen sitoumuksia Euroopassa. Koska Suomi on niin pohjoisessa kuin etelässäkin Nato-maiden naapuri, asialla on suomalaisille huomattava strateginen merkitys.

Kauppapolitiikan näkymät ovat toisenlaiset. Presidentti Trump ei ilmeisesti usko monenkeskisten kauppaja- ja sijoitussopimusten palvelevan maansa etua. Hän pitää parempana kahdenvälisiä sopimuksia siellä missä se on mahdollista. Syy on selvä – kahdenvälisessä neuvottelusuhhteessa Yhdysvallat on aina vahvempi osapuoli. Suomi on EU:n jäsenenä luovuttanut kauppapolitiikkansa EU-komission vastuulle. Näin ollen kansainvälisen kauppapolitiikan muutokset ulottuvat meille välillisesti, EU-politiikan kautta. Suomen kauppa Yhdysvaltojen kanssa on merkittävää – vienti on noin seitsemän prosenttia maamme kokonaisviennistä, tuonti useimpina vuosina ollut hieman alemmalla tasolla.

Suomen suorat suhteet Yhdysvaltoihin ovat moniin muihin maihin verrattuina ongelmattomat. Yhdysvaltojen ylimmän johdon ei tarvitse omistaa aikaa eikä kantaa huolta siitä miten suhdetta

Suomeen olisi paranneltava, sillä se on jo lähtökohdiltaan hyvin toimiva. Amerikkalaisesta näkökulmasta Suomi ei kuitenkaan kuulu samalla tavoin tärkeisiin maihin kuin Nato-maat, joista Yhdysvallat kantaa myös osavastuuta.

Suomi on kuitenkin Itämeren alueella vakautta ylläpitävä tekijä, mistä hyötyvät niin Yhdysvaltojen liittolaiset kuin liittoutumattomatkin. Suomen politiikan vakaus on myös Venäjän etujen mukaista.

Tukholma

Tukholma on Suomen politiikan kiintopisteitä, vaikka se Nokia-huumassa saattoi hetkeksi unohtua. Maassa asuu yli puoli miljoonaa ihmistä, joiden juuret ovat Suomessa. Ruotsin ja Ruotsin politiikan merkitys Suomelle on suuri. Molotov väitti jopa syksyllä 1940, että talvisota oli ruotsalaisten sota!

Ruotsin liittoutumattomuus ja vahva puolustus oli kylmän sodan keskeinen tasapainotekijä Pohjolassa. Vastaavasti Suomen kyky pärjätä ja menestyä on vahvistanut Ruotsin turvallisuutta. Ruotsin kielen taidon heikkeneminen Suomessa lienee ainoa Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita heikentävä tekijä. Se vähentää paitsi yhteisen kielen tuomaa läheisyyttä myös suomalaisten mahdollisuutta osallistua keskusteluun Ruotsissa ja siten vaikuttaa Ruotsin mielipiteisiin. Se loitontaa Suomea myös muista pohjoismaista.

Ukrainan sodan heijastuminen Itämerelle on pakottanut sekä Suomen että Ruotsin terästymään. Toisin kuin Ruotsi, Suomi ei purkanut puolustusjärjestelmäänsä kylmän sodan jälkeen. Kun Ruotsi keskittyi kansainväliseen kriisinhallintaan, Suomi osallistui kriisinhallintaoperaatioihin hyödyntäen kokemuksia oman puolustusjärjestelmän kehittämisessä.

Rakenteellisista eroista huolimatta molempien maiden puolustuspyrkimykset ovat samansuuntaisia. Molemmat kehittävät puolustuskykyään sekä yhteistyötä Naton kanssa ja aseteknistä yhteistyötä Yhdysvaltain kanssa. Toki Ruotsin suhde Washingtoniin on vanhempaa perua. Vasta 1990-luvulla julkisuuteen tulleen tiedon mukaan Yhdysvallat ulotti kylmän sodan aikana ydinsateenvarjonsa Ruotsiin. Myös Ruotsin tunnustetusti etevä signaalitiedustelu lisää maan painoarvoa Washingtonissa. Uutta on Suomen ja Ruotsin kahdenvälinen sotilaallinen yhteistyö, jonka nopea syventyminen ja tiiviys on tosiasia. Se tähtää yli rauhanajan ulottuvaan operatiiviseen valmiuteen.

Huolimatta näennäisistä ristiriitaisuuksista Suomen ja Ruotsin politiikan erot ovat vähäisiä. Ruotsi ei anna eikä pyydä takuita, silti se on solidaarisuusjulistuksellaan todennut, ettei se voi jäädä toimeettomaksi, jos johonkin EU-maahan tai pohjoismaahan hyökättäisiin. Molempia maita sitoo myös EU-solidaarisuus. Toisin kuin Ruotsi, Suomi ei sulje Nato-jäsenyyden hakemista pois. Silti maiden Nato-yhteistyössä ei ole havaittavia eroja. Sen sijaan huomiota herättävää on Ruotsin vuoropuhelun kuivuminen Moskovan kanssa. Suhteet ovat tänään huonommat kuin aikoihin. Ruotsilla on kuitenkin Venäjän historiatietoisessa politiikassa oma asemansa. Ero korostuu myös Norjaan verrattuna. Tosin Ruotsilla ei ole Suomen ja Norjan tapaan keskeisiä kahdenvälisiä etuja varjeltavana Venäjän kanssa, vaikka sen vahva teollisuus on perinteisesti menestynyt Venäjän markkinoilla.

Geografialle emme tunnetusti voi mitään. Ruotsin asema on Suomea suojatumpi, mikä korostuu puolustusyhteistyössä. Pohjoismaisen puolustusyhteistyön NORDEFCON puitteissa, joka käsittää

myös Norjan ja Tanskan, on sovittu maiden oikeudesta tarpeen vaatiessa käyttää toisten maiden lentokenttiä vaihtoehtoisina laskeutumispaikkoina. Tällainen maantieteellinen syvyys tuo esimerkiksi Suomen ilmavoimille merkittävän väistämisedun. Ruotsi puolestaan hyötyy Suomen toimivasta kokonaispuolustusrakenteesta, jollaista Ruotsilla ei enää ole. Kerran alasajettua järjestelmää, kuten yleinen asevelvollisuus, ei voi palauttaa nopeasti.

Poliittisen debattikulttuurin eroista huolimatta Suomen ja Ruotsin uhkakuva on sama. Se konkretisoituu sotilaallisen jännityksen kiristymiseen Itämerellä ja siihen liittyviin riskeihin. Venäjän näkökulmasta Itämeri on kokonaisuus, jonka sotilaallinen kehitys vaikuttaa sekä Pietariin että Murmansiin. Myös Ruotsin tammikuussa 2017 julkaiseman Kansallisen turvallisuusstrategian mukaan Itämeri muodostaa sotilasteknologian kehityksen vuoksi strategisen kokonaisuuden. Näin ollen Itämeren jakaminen erillisiin alueellisiin uhkavyöhykkeisiin on virheellinen analyysi.

Venäjän uhkakuva Itämeren ja Barentsinmeren suunnalla on ensisijaisesti Yhdysvaltain ja Naton ohjustorjuntakapasiteetin kehitys, joka uhkaa sen toimintavapautta. Sen lisäksi se katsoo Naton laajentumisen sen rajoille uhkaksi turvallisuudelleen.

Ajoittain kuumana käyvästä keskustelusta huolimatta Ruotsi ei hevin muuta perusstrategiaansa. Siksi esimerkiksi kysymys Nato-jäsenyydestä voi toteutua vain laajalla konsensuksella. Se edellyttää yhteisymmärrystä sosiaalidemokraattien ja nyt oppositiossa olevien porvarillisten puolueiden kesken. Äkkinäiset liikkeet eivät kuvaa Ruotsin politiikkaa. Pääkysymys on sekä Ruotsissa että Suomessa sama: Lisäisikö Nato-jäsenyys turvallisuutta, vai loisiko se enemmän ongelmia kuin ratkaisisi?